

INDREK HIRV

TANGO 1944

Käsikiri koos laulusõnadega

INDREK HIRV

VIIMANE TANGO

Pühendan selle lavatüki oma isa Louis Paveli mälestusele

Lavatükk lauludega, mõeldud laulmiseks ja mängimiseks Hannes Kaljujärvele (Ado Vabbe – NB! öelda: „vabe“), Andres Dvinjaninovile (Lui, Peter), Jüri Lumistele (Ats, Ilmar Ojalo, Heinz), Toomas Lungele (*gebietskomissar* Karl Walter), Ann Kuudile (Hilda, aktimodell, *m-me* Gala) ja Indrek Kaldale (Pallase üliõpilane, peahaavaga Saksa sõdur). Viimased kolm mängivad ka pille.

Koht: Kõrgem kunstikool Pallas, Karlova (praegune Kalevi) tänav 2, Tartu; aeg: 1942. aasta sügis kuni 1944. aasta hilissuvi. Taustale võiks lasta fotosid Tartu varemetest – Mart Orava kogus on näiteks pilte, mis on võetud 1942. aasta suvel Vanemuise eest, umbes saja meetri kauguselt Pallasest.

Saali pimenedes hakkab kõlaritest kõlama sõjaaegne saksa tango:

<http://www.youtube.com/watch?v=a3t88Scmzrs&feature=related>

Arvan, et need tangod, mida lastakse enne etendust, vaheajal ja pärast etendust, peaksid olema ilma lauluta – nii ei võistle nad etenduses lauldud tangodega.

VABBE (pisut kortsunud valges ülikonnas, ümmarguste prillide, prantsuse mokahabeme ja hallinevate juustega härra):

Kui ma esimest korda *Feldkommandantur*´i Pallasest rääkima läksin, ässitati mulle koer kallale, tõsijutt, seisin kesk endist Tartu ülikooli rektori kabinetti ja värisesin, suur saksa lambakoer lõrises mu põlveõndla juures ja väikest kasvu kolonel või mis ta oli rökis laua tagant, et ma idiot olen, kui mõtlen keset „kiiret ja võidukat sõda“ hakata kunsti õpetama, pealegi majas, kus asub nüüd edukaks ründesõjaks nii oluline laatsaret.

Aga siis, kevadel tuli meile appi Tartu endine linnaarhitekt Arnold Matteus. Tema autoriteet sakslaste silmis oli ühe ootamatu sündmuse järel äkki ääretult kõrgele tõusnud, nimelt peatus ühel hommikul ta akna taga tolmune Opel Admiral, sellest hüppas välja väsinud kuller, pikas nahkmantlis noor ohvitser – ja ulatas Matteusele ümbriku, milles oli kiri *Reich*'i sõjatööstuse ministrilt Albert Speerilt, Arnoldi koolivennalt Karlsruhe tehnikaülikooli päevilt. Mida minister seal ütles või pakkus, jäigi saladuseks, aga kohalikud võimud vaatasid sestpeale Matteusele igatahes alt üles.

Lui käis siis ateljeest ateljeesse, rääkis Vardi ja Võerahansuga, käis ka Tallinnas endisi üliõpilasi taga ajamas... ning neljakümne teise sügisel tegime kooli lahti! Eks nende kõrgema kooli õigustega, professoritiitlite, sõjaväepikenduste ja palgarahadega läks veel pisut aega... aga see on teine jutt.

Poistel tuleb muidugi üksteise alla Omakaitstes valves käia, tavaliselt Kivisilla rusude otsal istuda, vahel ka mõni haarang kaasa teha.

Professor Ado Vabbe

1.pilt

(Sinakas valgus, vihmakrabin, Lui tuleb öisest Omakaitse valvest, toetab püssi vastu molberdit, võtab sinimustvalge lindi käiselt)

ATS (ennast modellilavatsilt püsti ajades):

Kuidas läks? Kas saite mõne kätte?

LUI: Ei, minema sai. Koti jättis maha, kaks bensiinipudelit ja välgumihkel sees. Libises kui vari mööda seinääri, õppinud mees. Vastu ei lasknud, ehk polnud relvagi.

ATS: Vaadake, et te mõnda maha ei lase...

LUI: Jah, sellest võib tühja tüli tõusta, saksakeelseid pabereid ja aruandmist – sakslastel on kord majas. Käsk oli elusalt võtta ja üle anda.

ATS: Ei, ma mõtlen rohkem seda tüli, mis pärast hinges on. Mina küll enam maalida ei saaks, kui inimese tapnud olen.

LUI: Kuule, see on argpüksi jutt, sõda käib, kui ei tapa meie, tapetakse meid, need on ju tapmise peal väljas, süütamise ja tapmise, selleks siia saadetudki, naisi ja lapsi majadesse sisse põletama!

ATS: Eks mina mõtle ju ka, et sõda on sõda, aga kui võimalik, peaks ikka käed puhtad hoidma. Mäletad, mida vana ütles – kunst seisab koos armastusest ja ilust, mõlemad tulevad läbi puhta hinge. Ja kus see puhas hing enam on, kui tapma hakkad, noh, kui vähegi teisiti saab... olgu meel kuitahes kurb, süda kuitahes täis. Kes inimesi tapab, ei saa enam muusikat teha ega maalida ega armastada... ega tantsida ega... (Libistab käe üle klahvide, otsib viisi, jääb pidama ühele prantsuse tangole, ümised)

LUI (laulab): *Il pleut sur la route, dans la nuit j'écoute...*

(Keegi katsub ust, kolistab lingiga)

LUI: *Wer ist da?*

(Keerab ukse lahti)

HILDA (trepilt, astudes ja hingeldades): Mina olen, hommik on, ma tulin värve võtma! Mis pimendamine see olgu päise päeva ajal... ja majast oleks kui sõda üle käinud. Marss maast lahti ja isamaad teenima, igaüks oma pliatsijupi või sõega, täna ei saa enne maalima kui kaksteist, modelli ka ei tule enne...

(Kogu Hilda roll peab olema tehtav nii, et see esialgu Annile liiga suurt raskust ei pane, Hilja teksti saaks vabalt anda lindilt – see peab siis kostma tubasemalt kui saksakeelsed hüüded, sireenid või kahurimürin väljast – Ann satuks sel juhul aeg-ajalt valgusvihku oma kohalt pillide vahelt, vaataja asi on teda siis Hiljaks või ka näiteks *madame* Galaks kujutleda.)

LUI: Hilda, kallid, sind me ootasime... (laulab) Kui kuulen su samme...

(Kõik poisid koos laulavad tango algusest lõpuni, Lui markeerib tantsimist, päevavalgus akendest)

<http://www.youtube.com/watch?v=Nsgjk6kSmUk>

<http://www.youtube.com/watch?v=uyoMTWu8UOQ&feature=related>

Sügisvihm

(Tino Rossi – Il pleut sur la route, 1935)

Ma kuulan kas kaugelt
ei kosta veel su samme,
öö läbi sajab –
kuulan vihma häält.

Kuulan kuis piisad
katustele taovad –
mu süda, see teeb ju ka
sügisvihma häält.

Kuid tean, et läbi öö
sa tuled mu juurde
sa tuled veel siiski
sellel ööl.

Ma kuulan, kas kaugelt
ei kosta veel su samme,
ma tean, sa tuled sel ööl –
süda ütleb nii.

Kallis, läbi öö
nii mu süda lööb,
sinu samme nii loeb ta.

Väljas vihm ja tuul
katustele lööb
minu süda, see lööb ka.

Kuid tean, et läbi öö
sa tuled mu juurde
sa tuled veel siiski
sellel ööl.

Kuulan kuis piisad
katustele taovad –
mu süda, see teeb ju ka
sügisvihma häält.

VABBE:

Pallases on meil nüüd kaks klaverit, üks, kontsertklaver suures saalis ja teine, kõrvaltänavast küüditatute majast linna esimese põlemise ajal päästetud pianiino üleval joonistusklassis. Seda piinavadki nüüd poisid nii päeval kui ööl, seal tantsitaksegi tihti hommikuni välja. Ei, ega see tavaliselt mingi rõõmus pidu ei ole, nukker on see kõik – omad poisid ju sõjas, kes Ukrainas, kes Neveli soodes,

kes Ingerimaal, iga päev võib tulla järgmine surmateade. Iga päev võib ka juhtuda, et järgmine poiss sõtta võetakse, kuigi linnaeja proua võitleb oma lemmikute eest nagu emalõvi. Eile tõi proua kaks pudelit reinveini kaasa, omal silmad niisked, ikka oma kullakestele, oma poistele, kuni nad veel elus on, kuni nad veel nii ilusasti laulavad, kuni nad veel maalivad...

Sakslastele peame maja lahti hoidma, ikka peab saalis väike väljapanek olema – ohvitseridel peab midagi uudistada olema, see hoiab meie suhted võimudega ilusasti palanksis.

Pallase jõulupidu 1942. Lui on ees vasakul tüdrukute vahel, keskel Pallase direktor Arnold Matteus

2.pilt

(Kaks Saksa ohvitseri astuvad Pallase näitusesaali, taustal Elmar Kitse Pealelõunal ja Tartu varemed aastast 1942, Endel Kõksi Kohvikus ja Pargis samast ajast, lava taga laulab Ann: *Liebe ist ein Geheimnis...*)

(Renate Müller: *Liebe ist ein Geheimnis*, 1934)

<http://www.youtube.com/watch?v=rDm6XgGnPMk&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=KN2oDXbSgi8&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=W2hHZ-965EI&feature=related>

Pallas, 29 aprill 1942, Kevadnäitus – Frühlingausstellung

HEINZ: *Komm, Peter, das ist doch ein kleiner Paris!* Vaata, augustis me nägime ju sedasama Ladina kvartalis – Dufy, kas pole, ja see siin Bonnard ja see... see tuletab vägisi Deraini meelde. Kõige uuem prantsuse kunst see siin ju pole, suuremalt jaolt nii paari aastakümne tagune, aga kui mõelda, kuhu meie oma kunst viimase kümne aastaga tagasi on vajunud, siis on see siin ju lausa Euroopa, kas pole?

PETER: Eks sinul ole Pariis igal pool... Minule on see Dorpat siiski üks vaene põlenud saksa linnake...

HEINZ: Ja näe! Adolf Wabbe – see on selge uusasjalikkus, mitte kõige huvitavam, aga sama mis Pariisis, meie pealesurutud realismist igatahes kaugel, ikkagi moodne ja vaba, mitte tellitud riigikunst. Ja siin: Sevilla! Sina oled ju ometi Hispaanias käinud, veel enne, kui seal see madin pihta hakkas. Kas pole see just see: punane ja kuld – ja armutu valgus!

HILJA (hõikab teisest ruumist): Öhtust, härrad ohvitserid! Astuge aga edasi, aeg on õigupoolest otsas, aga astuge siiski edasi, näitust on veel kahes ruumis, skulptuuri ja...

HEINZ: Kena tükk, kas pole? Pariisis oli selliseid ainult... Kuule, ära siis nüüd nii üksiti ka vahtima jää... Mis sul on? Sa oled ju näost päris ära! Hei, vanapoiss, nädala pärast oled Venemaa poris, armumiseks siin küll aega ei jää – võta, kui antakse, aga ära oma sõjamehevaprust siia linnakesse maha jäta!

(Hõikab Hildale)

Preili! Mis plaanid teil pärast sõda on? Ega te kohe mehele minema ei hakka? Mul, näete, on siin üks ontlik peigmees välja pakkuda...

PETER: Heinz! Jäta järele! Ma löön su maha!

HILDA (endiselt teisest ruumist): Ei, nii kaugeid plaane mul küll veel ei ole... vabandust, ma ei mõtelnud, et sõda veel kuigi kaua kestaks, aga mõni kuu läheb ju veel ometi... ei, nii kaugele ma oma plaane ei tee. Aga täna õhtul on siin majas maskiball, võõrastele sissepääs kümme riigimarka, maski saab kohapealt. Teate, te võite ju ka kohe siia jääda, meil seal tagapool on võileibu ja... isegi tilk Martelli tähtsamatele külalistele. Ainult, ma palun, kui direktor Matteus tuleb või professor, palun nendega viisakasti sõnake juttu puhuda, nii olete ikka meie kooli, mitte üksnes minu külalised.

(Vahepeal on tagantpoolt kostümeeritud tegelasi ilmunud, paljaste õlgadega maskis daam mängib tsellol sissejuhatuse Tango Notturbole, viiul ja klaver jätkavad, siis – pärast ohvitsere – meeshääled)

HEINZ (on tahapoole astunud, Peter järgneb talle): Kas tohib paluda, preili?

PETER: Nüüd lõpuks on mulle selge, milleks seda kõike vaja oli... sõda ja kodust eemale, siia kaugele itta tulekut... Pariisi, kus ma õppisin nägema ilu, Barcelonat, kus nägin esimest korda tõelist kirge, tõelist armastust. Peter on mu nimi, kui lubate, üliõpilane, tähendab leitnant, aga siiski üliõpilane...

(Siin võiks ka Peteri hääld lindilt kosta – siis on selge, et nad on Hiljaga ühes ruumis ja vaimus koos)

Tango Notturmo

(salmide järgnevus haakub Pola Negri versiooniga)

<http://www.youtube.com/watch?v=hYTO5DXrD-s&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=TQg-xV1sOqA>

<http://www.youtube.com/watch?v=I82-mRxqcI0>

<http://www.youtube.com/watch?v=Tx4KZ-a6oFA>

<http://www.youtube.com/watch?v=fzDjXuIzPmk> (Helgar)

Kui kaugelt läbi öö
kõlab Tango Notturmo,
on mu südames kurbus –
ma igatsen sind.
Mu süda ärkab, kui
eemalt Tango Notturmo
saadab sõnumi teele,
et sa armastad mind.

Tean, et armastus on mööduv,
olen tundnud kõike, mida
süda tunda võib.

Ta möödub, kuid enne, kaob kindel maa su jalge alt.

Tõesti olen olnud armund,
olen tundnud kõike, mida
süda tunda võib,
ah, miks siis mu süda
on jälle õnneootust täis?

Kui kaugelt läbi öö
kõlab Tango Notturmo,
on mu südames kurbus –
ma igatsen sind.
Mu süda ärkab, kui
eemalt Tango Notturmo
saadab sõnumi teele,
et sa armastad mind.

Ma tean, on saatus see,
olen öösiti ulgund,
üksik süda on tundnud –
tema saatus on see.

Kui kaugelt läbi öö
kõlab Tango Notturmo,
on mu südames kurbus –
ma armastan sind.

Vabbe maaliateljee (enne sõda)

3.pilt

(Ateljeefoto, nagu neid Pallases tehti: pooleldi draperiiga kaetud aktimodell keskel, professor tema kõrval ja üliõpilased kahel pool reas. Hele valgus üheks sekundiks, siis korraks jälle pimedus)

VABBE (taustal üks Vabbe Itaalia vaadetest või Natüürmort veneetsia maskiga):

Valgus on maalimise juures kõige tähtsam. Vaadake hoolega valguse värvi, ajage pea kuklasse ja vaadake läbi ripsmete – siis kaob kõik väheoluline ära, siis näete üksnes peamist: valguse värvi, varju värvi ning valguse-varju piirjoont. Kontuur pole oluline, vähemalt mitte kogu kontuur, siluett ehk siit-sealt... vaadake valgust: kui see on soe, on vari külm, kui külm, on vari soe... ja siiski mitte alati ja igal pool. Itaalias, teate, pärastlõunases Veneetsias on valgus nii mahe, et mähib endasse ka varjud - naapolikollase valguse vastas ei seisa siis mitte violett vaid veroneseroheline, vanade müüride varjud embavad sind siis oma soojusega, laulavad magusaid uinutavaid meloodiaid... ning läbipaistev vesi kanalites kordab seda kõike äraspidiselt ja lummuvalt... vaid lainetel välgatab siin-seal jahedat sinist.

(Poisid on professori ümber kogunenud, laulavad Violetta, veneetsia maskis tüdruk mängib tsellot)

Violetta

(Hör´ mein Lied, Violetta)

<http://www.youtube.com/watch?v=08yJTc4jrNo&feature=related>

http://www.youtube.com/watch?v=PO_sDGhulpQ&NR=1

Kuula nüüd, Violetta,
kuula nüüd, see on mu laul.
Astu nüüd alla gondlisse,
astu nüüd, see ootab sind.

Kas sa näed, säääl on lained,
kas sa näed, säääl on laguun.

Ja kuu – ja kuu on säääl – ja kuu – sellel ööl.

Kas näed, Violetta,
kas näed, Violetta,
ma hoian sind siin sel ööl, sellel ööl.

Astu nüüd alla gondlisse,
astu nüüd – säääl on laguun.

VABBE (taustal kas Vabbe Sevilla või Protsessioon):

Hispaania valgus aga on armutu. Justnagu pikadoor torgib ta su silmi, valgusel on siin vaevalt enam värvi, on vaid heledus, külmkollane heledus – ning varjudes vaid tumedus... must muidugi mitte, musta ärge ka seal siiski paletti võtke, aga varjude ultramariin on siin küll nii tume kui üldse võimalik... see ongi kõige suurem kontrast, mida silm tunneb, must-valge on selle kõrval köömes! Kontrastid, teravus, ka öös ja muusikas vaid kontrastid... öine habaneera, mustade kingade terav stakaato flamenkolokaalide lagedaks lükatud laudadel... ja vaikus, mägede pahaendeline vaikus pärast peokära, senjoriitade etteheitev vaikimine pärast tulist armuööd...

(Zwei rote Lippen und ein roter Tarragona... nüüd oleks küll ka kitarri vaja... ja muletat ja laia kübarat)

http://www.youtube.com/watch?v=IGI_1L7iQNA&NR=1&feature=fvwp

<http://www.youtube.com/watch?v=GJdRauAmKMw>

<http://www.youtube.com/watch?v=HsD6jAqEb18&feature=related>

Su kerge samm ja raske vein ja Barcelona.
(Zwei rote Lippen und ein roter Tarragona)

Mu pilk jäi kinni sinu naeratuse särra,
meel ära uppus corrida-kärra.
La Rambla laternate paistel, väike donja,
nüüd klaasis hõõgub raske, lõhnav tarragona.

Su nõtkesamm ja raske vein ja Barcelona,
ah veel üks tango, mu armas donja.
Ja kui mind enda juurde nüüd sa kutsud kaasa,
siit linnast lahkuda mul raske on.

Plataanide all tango,
ja ülal kõrge taevast.
Õo lõhnav siid me kohal
on kalliskive täis.
Ah donja, sa jääd siia,
mul tuleb minna,
kuid maa käib ikka ringi
ja aastad ka... eks näis.

Plataanide all tantsi-
da hommikuni tangot,
öö veinilõhna kannab
ja hullutavat viit.

Mu donja, sa jääd siia,
kord tulen jälle,
kuid homme võtab aurik
mu kaasa siit.

Su kerge samm ja raske vein ja Barcelona –
ah veel üks tango, mu armas donja.
Su suudlus kuumama lööb põhjamaise palge,
on kaugel mere kohal hommik juba valge.

Su nõrke samm ja raske vein ja Barcelona,
ah veel üks tango, mu armas donja.
Ja kui mind enda juurde nüüd sa kutsud kaasa,
sust homme lahkuda mul raske on.

Plataanide all tango,
ja ülal kõrge taevas.
Õõ lõhnav siid me kohal
on kalliskive täis.
Ah donja, sa jääd siia,
mul tuleb minna,
kuid maa käib ikka ringi
ja aastad ka... eks näis.

Plataanide all tantsi-
da hommikuni tangot,
öö veinilõhna kannab
ja hullutavat viit.
Mu donja, sa jääd siia,
kord tulen jälle,
kuid homme võtab aurik
mu kaasa siit.

Su väike suu ja laual ruske tarragona,
me ümber ärkab pea Barcelona.
Ja kui siis tantsime siit kastanite villu,
mu hing jääb kinni sinu liigutuste illu.

Su kerge samm ja raske vein ja Barcelona,
ah veel üks tango, mu armas donja.
Ja kui mind enda juurde nüüd sa kutsud kaasa,
siit homme lahkuda veel raskem on.

VABBE (taustal Vabbe Seine'i jõgi aastast 1927):

Aga Pariis, teate, see on midagi muud! Pariisi valgus on pidu! Natuke vihma, siis jälle pillavat päikest... Ile de France'i kohal särab ja sädeleb valgus hommikust õhtuni. Valgus on soe, vari külm, kõik justnagu kord ja kohus, aga vari on siin hele! Niiske õhk paneb varju jahedalt, ent väga heledalt särama, nii et värvi intensiivsus valguse omast sugugi maha ei jää. Midagi ülevat on selles värelevas õhus - taevast sajab kui igaviku puru, mis särab päeval kuldselt ja õhtul hõbedaselt ning levitab üle linna armastust... veinilõhna ja armastust, mis ühel lihtsal eesti poisil pea nii sassi ajab, et ta ennast pahatihti õige mitmeks aastaks Pariisi unustab... ja alles siis koju taipab tulla, kui kuuekäised ja püksiperse enam kuidagi bulvaritel näidata ei kõlba. Aga muidugi... siin me kõik ju lõpuks oleme... sõda saatis sealt nüüd viimasedki eestlased koju tagasi... niipalju kui mina tean – Pärsimäest ei tea keegi midagi...

(Siia peaks nüüd kõige prantsuslikuma tango valima... Leilat annaks küll akordioniga väga prantsuse moodi teha, Indrek Kalda võiks ühe salmi kontrastiks võru keelde panna, mõtlen ka, et väike frivoolsus kuluks just Leila juurde marjaks ära... kuhu see modell õige kadus... viskaks talle fraki selga – pitsukad ja frakikuub, valge ristlips ja kingad... umbes nagu ühel Johannes Saali maalil sellest ajast (Ann on selles stseenis pillimängust prii). Üldse võiks nüüd mürglik minna, tango võiks üha korduda, kostümeeritud balliseltskond võiks publiku vaheajale saata.)

http://www.youtube.com/watch?v=aQ5_UsICRFA&feature=related

(Leila)

Hilda, täna õhtul on meil randevuu.

Hilda, täna õhtul paistab kuldne kuu.

Hilda, täna õhtul on meil paradiis, mis saab siis, mis saab siis –
homme, siis on juba hilda.

Hilda, täna õhtul on meil käsi käes.

Hilda täna õhtul veel me õnneväes.

Hilda, täna õhtul on meil paradiis, mis saab siis, mis saab siis –
homme, siis on juba hilja.

Kuu on täna öösel nagu kammambäär,

Moonpar-nassi kohal hõõgub taevaäär,

veini-unest üles ärkamass Pariis, mis saab siis, mis saab siis –
ah et tööle? – a mes tuu om?

Hilda, täna õhtul on meil randevuu.

Hilda, täna õhtul paistab kuldne kuu.

Hilda, täna õhtul on meil paradiis, mis saab siis, mis saab siis –

Homme, siis on juba hilda.

Vaheaja lõpus tuleks kõlaritest sissejuhatuseks vaikselt üks emigrantlik vene tango lasta

<http://www.youtube.com/watch?v=TmUIPwsicBE&feature=related> (ilma sõnadeta)

4.pilt

VABBE (taustal pilt balalaikadega emigrantidest):

Kahekümne seitsmendal oli Pariis veel vene emigrante täis. Raha oli neil ka veel, viimaseid briljante... Siis, kahekümne üheksandal sai korruga kõik otsa... Eiffeli platformi alla tuli traadist võrk tõmmata – venelaste korviks kutsuti seda, see hoidis enesetappude lainet vähemalt seal tagasi... eks jõgi jäi... öösiti koogutasid kõhnunud vürstitarid sildadel, vahtisid ainiti tumedat voolavat vett... Aga paar aastat enne seda, siis kihas Pariisis venekeelne elu, väikesed vene restoranid igal nurgal – borš ja soljanka ja valge viin. Meile, eestlastele, oli see väga mugav – üks või teine meist ei rääkinudki ju veel prantsust... ja venelastega oli, millest kõnelda, Peterburis olime me kõik vahel käinud, mõni ka elanud ja õppinud, punastega oli ka mõnigi meist lahinguid löönud... jah, Pariisi venelasi me mõistsime.

(Armastuse vein, lauldud ehtvenelikult, venitades ja kitarril või viulil balalaikat matkides, siis jälle hoogsamalt)

http://www.youtube.com/watch?v=WMXhiTgSzIE&feature=more_related

<http://www.youtube.com/watch?v=FqNWXv-ZWk8&feature=related>

Armastuse vein
(Pyotr Leshchenko – Wino lubvi, 1936)

Nii kaovad kuud ja aastad,
jäänud surm ja lein,
suur sõda rahvaid laastab
ja viha meeli saastab –
kuid elu maa peal taastab
ükskord armastuse vein.

Las minna aastad ja kuud,
las valgeks pleekida luud,
las mullas vaikida suud,

on ilmas siiski veel muud.
Kord elu armastust toob,
hing õnnest purju end joob,
kaob meelest sõda ja lein –
lõhnab armuvein.

Kord armuvein mu huulde
kannab kuuma verd.
Ja kogu lein kaob tuulde –
kui surun huule huulde,
siis kaugeid laineid kuulen –
kuulen armastuse merd.

Las minna aastad ja kuud,
las valgeks pleekida luud,
las mullas vaikida suud,
on ilmas siiski veel muud.
Kord elu armastust toob,
hing õnnest purju end joob,
kaob meelest sõda ja lein –
lõhnab armuvein.

VABBE (kujutan siia ette kolme tuntud fotot – arlekiini, ohvitseri ja keigarit – Vertinsky´st kahekümnendate lõpu Pariisis):

Magusvalusat igatsust igas laulus, igas sõnas, igas pilgus... nüüd ma taipan korraga, kui sügav see oli... ja kui lootusetu. Ei olnud vähimatki võimalust möödunud tagasi saada, kõik see oli jäädavalt kadunud, punaste poolt verre ja porisse tambitud... ja ometi oli see alles äsja olnud, vaevalt kümme aastat tagasi. Mõnes peenemas ja kallimas kohas – Rasputini restoranis näiteks – hoiti revolutsioonieelset elegantset vene elu matkides veel tuju üleval. Galantsed valgetes mundrites või õhtuülikondades kavalierid käitusid, nagu oleks neil ikka veel kusagil Venemaa avarustes suured mõisad hallata või ratsaeskadronid käsutada. Nende üheks iidoliks oli Aleksandr Vertinsky, peen moodne härra, daamide lemmik – arlekiin, ohvitser ja keigar. Valusasse vene koduigatsusse tõi ta vaheldust, mängides selle ümber näiteks... igatsuseks kaugete maade järele... Singapuri järele, kus need venelased, kes Vladivostoki kaudu punaste käest minema pääsesid, olid – enne kui nad lõpuks Pariisi said – mitmeaastase peatuse teinud.

(Tango Magnoolia, lauldud veiderdavalt, Vertinsky klounaadi jäljendades)

<http://www.youtube.com/watch?v=5q8sDA-OUYY&feature=related>

Tango Magnoolia
(Vertinsky: Tango Magnolia, 1929)

Kuu ookeani kohal kõrgel taevas, taevas
ning pimeduses laulab ookean...
ma jälle olen igatsusest vaevas –
kas iial sinna saan!
Näen senimaani unes kuldseid pilvi, pilvi
ja kuidas pädik seal banaani sööb,
kuid ilmsi näen, Ivetta, teie silmi
ja tean, te süda lööb.

Lai-laa, tararatataa, ratatatataarara-tarairairaa (või umbes nii).

Nii unistades märkan,
kuis armastus teis tärkab,
te kaunid silmad jälgivad mu suud.
Te nutate, Ivetta,
ka mina nutan, et ma,
ei näe vist enam iial Singapour´i kuud.

Ah, teate, Singapour´is
ja teie silmis suuris
ööpaistel näen ma sedasama kuud.
Te nutate, Ivetta,
ka mina nutan, et ma
ka täna veel ei julge suudelda te suud.

Lai-laa, tararatataa, ratatatataarara-tarairairaa (või umbes nii).

Magnooliad siin tolmuses Pariisis... riisis –
seal ookeani sinine opaal...
kõik igatsused tuikavad ses viisis...

ja kaugel kodumaal.
Näen unes ka ju lagendikke külmi, külmi –
me südant torgib üks-ja-sama pind –
nüüd tean, kui näen, Ivetta, teie silmi,
et armastate mind.

Lai-laa, tararatataa, ratatatataarara-tarairairaa (või umbes nii).

VABBE (taustal Picasso Abikaasa portree):

Pariisi kunstielu pöörles korraga sellesama elegantse vene seltskonna ümber: Stravinsky, Kandinsky, Shagall, Malevitš... ja siis muidugi Galja... *madame* Gala – Picasso vene sõbratar, pärast Èlouard'i ja Dali naine – Vene kindrali tütar, kes kõige huvitavamate Pariisi kunstnike eesotsas muudkui ühest restoranist teise purjetas, kõigepealt oma isa ja siis meeste ja armukeste raha Pariisi öödesse loopides. Nukker ja närviline oli ta, peen ja jõhker samaaegselt... nagu veel üks tango, mida tookord kogu Pariis tantsis: Blond Nataša.

(Siin võiks Ann Kuut soleerida, tähendab ka laulda ja tantsida ja peent Pariisi venelannat mängida)

<http://www.youtube.com/watch?v=BkobD4qFyTM&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=olWAvJU0ZWU&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=ibfw5mzdDJA&feature=related> (ameerika vers)

<http://www.youtube.com/watch?v=22RIbuFr8bM&feature=related> (Augustin Egen)

<http://www.youtube.com/watch?v=bWpfe3RJpks&feature=related> (prantsuse)

Blond Nataša
(Liebe war es nie. Blonde Natascha)

Kallista mind veel,
suudle mind veel see viimne kord,
kallista mind veel – on minu kord.

Kallista mind veel,
mu hing on surnud sinu jaoks,

kallista mind veel – et arm sealt kaoks.

Su viimne suudlus kui tuleks südamest –
sul pole hinge, ma tean, mis enam sest... enam sest.

Kallista mind veel,
ma tean, see polnud armastus,
sellestki jääb siiski mälestus.

Kallista mind veel,
mu hing on surnud sinu jaoks,
kallista mind veel – et arm sealt kaoks.

VABBE:

Kus see kõik on? Seegi kadunud! Mitte kunagi enam ei saa Pariis tagasi tookordset ärevat kunstitiinet õhustikku. Kuhu see kõik kadus? Laiali – kes Ameerikasse, kes kodumaale tagasi... siia... jah, eesti kunstnikke pole veel kunagi nii palju korruga kodumaal olnud: Wiiraltki astus eile koolist läbi, Vardi, näe, ei saa seekord mitte kuidagi enam oma Pariisi. Mitte kuhugi me ei saa, hea kui elunatuke sees, hea kui maalida lastakse, õpetada, näitusi korraldada. Ja peab ütlema: seda lastakse küll, sakslastel pole meie kunsti kohta öelda midagi, isegi abi oleme neilt saanud – värve ja... prantsuse konjakit.

5.pilt

ILMAR OJALO (vurrudega, peenes ülikonnas, siidlipsu, läikivate kingadega ja jalutuskepiga noorhärä):

Göring jah, Hermann Göring ise kõiges oma priskuses – andis mulle käe pihku ka... ja mu pildid rippusid Edward Munch'i omade kõrval ja järgmisel päeval käis Führer... kui tema käis, siis ei tohtinud saalides kedagi muud olla kui kõiksugu direktoreid ja doktoreid... Aga teil siin läheb ju ka kenasti, nii palju nii häid näitusi järjest pole Eestis veel kunagi varem olnud, nii palju külastajaid ka mitte... kahe nädalaga paarkümmend tuhat! Ja seda pooleldi põlenud linnas, kus rahvast poole vähem kui varem. Osa külastajatest on muidugi puhkusel Saksa rindeohvitserid, eks ole? Neid on siin sadu, nendele tasub operette lavastada ja suurt bordelli pidada – nemad on nüüd meie publikum... ja mitte see kõige kehvem... asjatundlikum kindlasti kui meie oma... kas alati just sõbralikum...

(Tagapool Saksa staabiohvitseri siluett, see peab olema ringkonnakomissar Karl Walter, Pallase salajane sõber okupatsioonivalitsusest, natsipartei liige, ent salajas prantsuse maalikunsti andunud austaja, näeb välja umbes nagu Himmler, samasuguses mustas mundris väike priske isand, punane haakristiga side randmel, kuldraamidega prillid ees, ühesõnaga, tüüpiline parteifunktsionäär)

HILDA (Walteri ilmest on näha, et ta pilk on tagaruumist hüüdvast Hiljas kinni):

Poisid, mängige nüüd midagi hingelist, midagi, mis härra *Obersturmbannführer*’ile kodumaad meelde tuletaks (vaiksemalt), siin pole ei rohkem ega vähem mängus kui ametlikud kõrgema kooli õigused!

Poisid, teate, siis, poisid, olete te kõik sõjaväest priid! – ametliku, Berliinist antud kõikide õigustega kõrgema kooli üliõpilased ju on, teate, see on veel kindlam kaitse kui linnapea proua!

(Tango „Su väike käsi suul, madame“, Walter lööb kantu kokku, Hilda jätab saksa keeles lipitsevalt ja edvistades hüvasti. See on ainus kord kogu tüki jooksul, kus tango on tõeliselt salonglik, ilus, natuke peenutsev, ilma maapoosilike vigurite, emigrandiigatsuse või sõjatraagikata)

Su väike käsi suul, madame.
(Ich küsse ihre Hand, Madame)

<http://www.youtube.com/watch?v=R7IkZdOatmY>

<http://www.youtube.com/watch?v=eho4URo-38Q>

<http://www.youtube.com/watch?v=rSiWqys0E20&feature=related>

On olnud küll nii,
et süda murdub,
hing sinu hillitsetud naerust kurbub.

Mind läbib värin,
kui näen sind kaugelt,
kui tervitan sind ärevalt –
ent raugelt.

Kuid tean, mind mäletab su huul,
mu suudlus kuumab veel su suul.

Su väike käsi suul, madame,
su sõrmeotsad peos,
su pilk on nõnda kurb, madame,
su naeratus kaob eos.

Ma püüan teha kõik, madame,
et naerataksid taas –
kui elu tundub võik, madame,
on lõppenud üks lõik, madame.
Mul on su käsi suul, madame,
kuid sul on silmad maas...

(mm...)

(vile)

Su väike käsi suul, madame,
su sõrmeotsad peos,

su pilk on nõnda kurb, madame,
su naeratus kaob eos.

Mu hinge vaikne hüüd, madame –
et naerataksid taas –
meil tuleb minna nüüd, madame,
meil pole mingit süüd, madame.
Su käsi on mu suul, madame...
kuid sul on silmad maas.

LUI (tormab sisse):

Mehed, nüüd on meil varsti sõtta minek! Sakslased said Stalingradi all kolki (ehmub ise oma lausest), tõsijutt, see on ametlik teadaanne, mitte just nii selge, rohkem ikka rindejoone õgvendamisest... aga päriselt eitada nad seda enam ka ei saa, kaotused on nii tohutu suured. Nüüd ei ole meil varsti enam mingeid pikendusi, olgu meie pildid kuitahes head, kiitku meid Bohrmann või kas või Litzmann ise.

ATS:

Minul oleks niikuinii minek olnud, mina andsin ennast juba möödunud nädalal vabatahtlikuna üles, pole minul siin tuju teiega ilutseda, terve pere Siberis või tont teab kus, mul pole muud, kui lähen aga annan idarindel tina, katsun mõnele neetud tiblale pihta saada, ehk läheb süda kergemaks...

HILDA (valgusvihk Anni näol, sisemonoloog lindilt):

Oh, poisid, mul on nii õõnes tunne, ma kardan, et varsti ei ole siin kivi kivi peal... ja meie oleme kas kõik teises ilmas või siis mööda Saksamaad laiali... või – veel kõige hullem! – Siberis. Lubage mulle, et te ei lähe ilma ütlemata, ilma jumalaga jätmata, ilma minuga viimast tangot tantsimata... (nuuksub) Jaan alles läks ja on juba surnud, Herman olevat haavata saanud, Riku teadmata kadunud...

(Poisid laulavad Hildale – valgusvihus Annile, kes viulit mängib – lohtavalt, sõpuse ja armastuse märgiks „Kas ma tohiks teid veel tantsima viia“, Lui markeerib tantsimist)

http://www.youtube.com/watch?v=Lo_AeNGz0w&feature=related

http://www.youtube.com/watch?v=Lo_AeNGz0w&feature=related

<http://www.youtube.com/watch?v=eM-ZctfmCf4&feature=related>

Kas ma tohiks teid veel tantsima viia
(Darf ich um den nächsten Tango bitten?)

Kas ma tohiks kord veel siia tulla, väike armas neid,
tantsupõrand tõi meid kokku, kulla väike armas neid.

Kõike, mida armund süda mõtleb,
tangosamm sel õhtul välja ütleb,
kas ma tohiks teid veel tantsima viia, väike armas neid?

Kõike mida tangosamm teil ütleb,
seda minu armund süda mõtleb,
kas ma tohiks teid veel tantsima viia, väike armas neid?

VABBE (tuleb kahe lõuendiga, sätib neid õigesse valgusesse):

Midagi ilusat on selles kõiges, saatanlikult ilusat. Poisid on äkki lahti läinud, Hilda ka... ülitundlikud ja peened ja... lootusetud on need viimased pildid. Midagi nii ilusat ei ole eesti kunstis veel seni sündinud, nii võimsat ja nii kurba korruga. Sõda ja surmahirm – ilu ja armastuse asemel... kuidas ma küll varem arvata sain, et kunst vaid ilust ja armastusest toitub? Ei! Surm ja hirm... selles on midagi suurt, midagi, mis ilule ja armastusele vastandudes need inimeses ometi uuesti üles äratada võib... Ka surmale ja hirmule võiks veel proovida midagi ehitada, vaikselt ja süvenenult, nii kaua, kui jaksu on...

Ah, kui tuttav on mulle vaba ja kerge loomine, kui ülalt tulvab jõudu, kui see jõud vabalt ja kergelt käsivarde ja sealt pilti voolab... Kui rõõmus on selline tegemine, kui rõõmus on selline pilt! Aga nende paari-kolme viimase aastaga olen õppinud nägema ka teist võimalust – muserdatud ja piinatud hinge vabanemist loominguusse, painest vabanemist maalimise läbi... ning selliselt sündinud kunst, kas teate, see on nii jõuline, nii võimas, et raputab meid juurteni. Nagu Beethoveni muusika... jah, nagu Beethoveni muusika, kui ta sõda oli näinud ja oma iidolis – Napoleonis – põhjalikult pettunud, kui ta ka armastuses pettunud oli ja siis läbi kõigi pettumuste muusikat kirjutas... et edasi elada, et üldse veel olemas olla.

Ilu, mis selliselt sünnib, ei ole kerge, see võib väga raske olla, väga painav – ometi on see inimest sügavamalt haarav kui puhas ja rõõmus ilu... ja mul on tunne, et kaasaeg on puhtale ilule igaveseks selja keeranud, kaasaegne inimene ei suuda puhast ilu enam seeditagi, ta vajab pinget, jõudu, raskust – ja sellest sündivat uut, kaasaegset ilu.

(Kauge suurtükimürin)

Aga varsti on sel kõigel lõpp, Matteus, näe ütles, et kool tuleb kinni panna, et siia majja tuleb nüüd laatsarett tagasi... ja kuhu meie siis läheme... kuhu meil minna on? Kuradile läheme! Kõik kuradile!

Prof Ado Vabbe

6.pilt

(25. august 1944)

(Pallas on sõjaväelaatsaretiks muudetud, madratseid ja veriseid mundreid, poisid istuvad maas ja klaveri najal, laulavad ja ümisedavad tangot „Nüüd on su hääl mu sees“ – nii pildi alguses kui lõpus. Väljast kostab pidevat suurtükimürinat, sekka saksakeelseid käsklusi ja autohäält, vahel klaasiklirinat)

LUI (väsinud, rebenenud mundris):

Kurat, kui lennukid tulid, siis ei olnud enam mingit lootust vastu panna. Ma sain pardamürsu kahe jala vahele, ise kraavis siruli, seal ta siis sisises poris, kuni vakka jäi – minul sitt muidugi püksis, ajasin ennast jälle püsti ja vaatasin, kus teised on... ei kedagi, kõik kas surnud või kuhugi kadunud. Hakkasin tulema, äkki tunnen, et miski rebib taskut: portsigar puruks lastud, endal ikka veel mitte kriimugi küljes. Siis panin liduma, enam ei saanud vastu, kargasin hooga ühte aeda sisse... mesilased, kurat, tolmust ja lärmist hulluks aetud, ajasid mind aga edasi piki lookas puudega õunaaedu, paksust tolmust ja kõrvulukustavast mürinast eemale... ja siin ma nüüd olen, kindlast surmast eluga pääsenud, aga väga narris olukorras...

ATS:

Ega sa siia ei tohi jääda jah, sa pead nüüd esimesele ohvitserile endast teada andma, küsima, mis edasi saab, laskma ennast mõnda teise rügementi määrata – muidu oled ju väejooksik... ketikoerad lasevad su maha! Või mine metsa, katsu kusagilt erariided leida ja hoia pea madalas, kuni rinne üle...

LUI:

Ei-ei, minus on veel sisu küll, las ma kogun ennast ainult hommikuni... kui nad enne ei tule, siis olen esimese valgega läinud, katsun vaadata, kas saan veel soomepoistele järele – Luunja all oli neid ka... julged kui kuradid, aga väga sittade vanade püssidega.

HILDA (sisemonoloogi toonil, valgus jälle Anni näol):

Heinz on surnud... viie minuti eest, jooksis verest tühjaks, midagi ei olnud parata... jõudis veel öelda, et Peter on elus... vähemalt eile oli veel... oli käskinud edasi öelda, et tuleb ükskord mind Saksamaale viima...

(Tagantpoolt, asjalikult, kamandavalt): Komandantuurist helistati, kogu laatsaret evakueeritakse paari tunni jooksul, kohe, kui autod on Tähtvere mõisast tagasi, kästi seni paigal olla. Lui, sa ära mine praegu kuhugi, kes teab, mis väljas juhtub, ole aga ilusasti siin, küll mina välja mõtlen, mis ma neile räägin, mul on õigus endale abi nõutada küll, mina olen siin praegu ainus, kellel on õigust midagi öelda... kuni doktor tuleb.

LUI (ärevalt):

Väljas põleb, tallid põlevad... seal on ju Vardi ateljee, tema Pariisi-pildid... ja Võerahansu omad ja...

ATS:

Ja Vabbe ateljee põles täna hommikul juba kõige täiega... ja Kõksi oma on järgmine – vaata, Lille tänava nurk on tules.

(Vaatab alistunult oma veriseid sidemeid)

Kui nüüd autod kohe ei tule, on ka minuga vist lõpp, ega te mind kaugele viia ei saa... tuli on vastas.

HILDA (tagant, koos raudvoodi kolina ja haavatute oigamistega):

Ah, ole vakka! Mul on kõik läbi mõeldud, meil on siin veel neli kanderaami, kolm sõdurit on all valves, see peahaavaga sakslane ajas ennast juba üles... ja hea, et meil Lui on... Kas sa laulda saad? Majast välja minna me praegu ei tohi, see olekski kõige targem, mida teha saame: laulda veel üks ilus kurb tango, viimane tango siin majas... siin linnas... siin maal... võib-olla siin ilmas.

(Katkiste, siit-sealt maalidega paigatud akende taga põlev linn ja valgusesähvatused, ärev ja lootusetult kurb tango. Tüki lõpp)

Nüüd on su hääl mu sees
(Nitta Jo – Ta Voix – Tango – 1930)

Kaugelt
kui kuuleks sinu naeru,
su kergemeelset naeru,
su helisevat häält.
Äkki kõik tuleb jälle meelde,
kõik tuleb jälle meelde
ja pea on täis su häält.

Nüüd on su hääl mu sees –
ma püüan pageda ta paine eest.
Su hääl teeb haiget peas,
mu päevad taganevad kauges reas.
Mu kõrvad ootavad,
mu kõrvad ootavad su sammu,

kuid trepp on vaiki jäänud ammu –
on sinu hää! mu sees.

Öiti

ma surun näo su kleiti,
ma nuusutan su salli –
ja pea on täis su hää!t.
Vahel veel magan mõne hetke,
siis jätkan tumma retke –
mu pea on täis su hää!t.

Nüüd on su hää! mu sees –
ma püüan pageda ta paine eest.
Su hää! teeb haiget peas,
mu päevad taganevad kauges reas.
Mu kõrvad ootavad,
mu kõrvad ootavad su sammu,
kuid trepp on vaiki jäänud ammu –
on sinu hää! mu sees.

Öiti

ma silitan su kingi
mu pea käib äkki ringi –
ja kuulengi su hää!t.
Vahel veel astun mõne sammu,
ma tean, see oli ammu,
kui kuulsin sinu hää!t.

Nüüd on su hää! mu sees –
ma püüan pageda ta paine eest.
Su hää! teeb haiget peas,
kõik päevad taganevad kauges reas.
Mu kõrvad ootavad,
mu kõrvad ootavad su sammu,
kuid trepp on vaiki jäänud ammu –
on sinu hää! mu sees.

Nüüd on su hää! mu peas –
nii tuimalt venivad mu päevad reas.
Su hää! teeb haiget sees,
ma püüan pageda ta paine eest.
Mu huuled ootavad,
mu huuled ootavad su huuli,
kui kuulan akna taga tuuli –

on sinu hääl mu sees.

<http://www.youtube.com/watch?v=pIacqv03D4&feature=related>

Pärast aplausi võiks lasta veel ühe sõjaegse sõnadeta saksa tango

<http://www.youtube.com/watch?v=lzDIDZmSHEg&feature=related>

Peale etendust võib lasta veel sõnadeta tangosid, eriti siis, kui publik pärast etendust veel klaasile (või paarile) veinile jääb.

<http://www.youtube.com/watch?v=JDTorpx0oI>

<http://www.youtube.com/watch?v=WBuJSgytSEw&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=fxNhBLGG9EE&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=7HBoyzKa2Cc&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=eArfYYeEnMY&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=2JTKfMzHJYw&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=WlqGGi1sbiI&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=OrAeafH1ato&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=T6Dwjo0pMQ8&feature=related>

Elmar Kits, Linda Kits-Mägi ja Louis Pavel

Jumalagajätt Euroopaga

Mul on kooliajast, seitsmekümnendate algusest, ajast, mil isa minuga pikemalt rääkima hakkas – pikkadel paadi- või suusasõitudel näiteks – üks kujutluspilt meelde sööbinud. Olen seda hiljem mõne isa saatusekaaslase mälestuste põhjal täiendanud, nii et pildist on saanud juba filmilint, isegi veel rohkem, kujutan ju ette ka varemete haisu, odava sõduritubaka ja püssirohu lõhna ning piiritusest tembitud pidujookide maitset. Nüüd tuleb siis pilt.

Kaubahevi, sügis 1941

1943. aasta kevad. Poisid tulevad öiselt valvekorralt Kivisilla varisenud otsalt. Koidab. Linn on haudvaikne. Päike paneb kaubahevi varemete vanad tellised oranžilt hõõguma, värsket asfalt lükkab sammule nagu iseenesest rütmi sisse. Vanemuise valged, selge kontuuriga pinnad kontrastiks varemetele; selgus, rahu ja ilu painava teadmise vastu raskest ja koledast sõjast.

Poisid keeravad Pallase ukse lahti, võtavad linnid käistelt ja toetavad karabiinid – kaunis uued mauserid – vastu klaverit. Onupoeg (Eduard Maaser) istub klaveri taha, Vigu (Viktor Jõgever) keedab ersatskohvi, tehakse ergutuseks väikesed napsid, Luulik (Kokamägi) sätib vaikselt juba oma pilti molbertile, Juuljus (Johannes Uiga) on ennast koolis modellilavatsil hästi välja maganud ja naerab nüüd poiste loppis nägusid. (Varmo Pirk oli muidugi ka seal lähedal, aga ma ei oska talle korraga tegevust leida, ma pole temaga ise kohtunud ja juttudest pole karakter selgelt välja koorunud.) Siis viib minu isa – tol aastal õpilaskonna vanem – püssid luku taha ja vaatab, kas klassid on õppetööks valmis, kas peab kooliteenijal laskma mõne halu ahju panna, toole tuua jne. Varsti peaksid jõudma esimesed õpilased – ilus ja ontlik Hilda Üprus ehk kõigepealt –, aktimodell ja üle õue ateljeest prof. Vardi (Vabbe ja Võerahansu tulid, millal tahtsid, Starkopf käis skulptuuriateljeesse hoovi kaudu).

Tütarlaste gümnaasium teispool tänavat hakkab ka ärkama. Väike armas Silvia Jõks viipab Vigule Pallase aknasse ja lipsab kooliuksest sisse. Johannes Hirv on tõenäoliselt juba majas ja valmistab oma joonistustundi ette, kusagil seal on ka Lüüdia Mark, prof. Julius Margi, ülikooli omakaitseüksuse ülema tütar (Mark oligi just varahommikul ka Pallase poiste vahtkonna üle vaadanud, tavaliselt käis Paul Ariste). Kahe kooli vahel üle Kalevi tänava otsa oli muidki siduvaid niite – nagu ikka noorte inimeste vahel –, aga need ei paistnud eriti välja, ennesõjaaegne range kombekus polnud veel kuhugi kadunud.

Kombekus polnud ka Pallasest kuhugi kadunud, aga Pallase eripäraks võrreldes näiteks Ülikooli või Kõrgema muusikakooliga oli, et seal peeti ilmast ilma pidu. Tartu linnapea abikaasa Veronika Keerdoja oli Vabbe maaliateljee õpilane ja see tähendas mõndagi: Pallasel olid oma liha- ja viinakupongid ning kui peod juhtusid komandanditundi sisse libisema, polnud sellestki midagi, ainult teada pidi sellest andma. Nii saab Ado Vabbe 1943. aasta 13. märtsil Postimehes ilmunud intervjuus Ilmar Mikiverile öelda, et sõda pole Pallase õppetööd

õnneks veel põrmugi seganud... Pärís täpne see ju polnud ... muutused olid ju alanud juba varem... Villem Ormisson oli end venelasteaasta lõpupoole tapnud (see oli vaieldamatult poliitiline endatapp), mõni poiss oli juba sõtta võetud, poolvabatahtlikult, nagu see käis, üks oli juba ka surma saanud, Ülo Kärner nimelt. Ta oli major Vase pataljonis kaugluuresse saadetud ning siis hooga vene partisanide varitsusse sisse suusatanud. Avo Keerendi rindejoonistusi ilmus lehtedes üle nädala. Herman Aunapuu oli elus ja tuli, endiselt tagasihoidlik ja malbe, pärast sõda kohe Pallase riismete juurde tagasi. Üldiselt huvitasid Waffen-SSi eesti pataljonide värbajaid rohkem sõjaväelist koolitust saanud poisid – ja neid polnud kunstnike hulgas palju. Neil, kes kuulusid andekamate hulka, aidanud Pallase direktori Arnold Matteuse isiklikul palvel sõjaväest viilida neurokirurg dr. Ernst Raudam. Kuni 1944. aasta kevadtalveni, siis enam viilimine ei aidanud, siis polnud sellest enam kasu ja siis ei sobinud seda ka enam teha, vaenlane oli Peipsi taha jõudnud ning isamaatunne ärkas nüüd äkisti igas rinnas, kõige romantilisemates veel kõige võimsamalt.

Pallase õuel 1942: ees Ülo Kärner, vasakul Varmo Pirk, kübara ja korviga Kaja Kärner

Aga seni veel pidutseti. Olen kuulnud jutte maskiballist ja jõulupeost ja pidudest näituste avamiste järel. Ühel sellisel said tuttavaks mu vanemad. Ema oli 18-aastane ja püüdis koos teise samasugusega, Lagle Israeliga suure trepi varju hoida, isa meelitas ta sealt välja ja viis tangot tantsima. „Violetta“ oli see olnud ... *hör' mein Lied, Violetta*. Ema oli koperdanud mis hirmus.

Peod lõppesid tihti Endel Kõksi ateljees. Pärast Aunapuu sõttaminekut (nad olid seni töötuba koos pidanud) üüris Kõks ateljee Kalevi ja Lille tänava nurgale madalasse puumajja, mis on alles praegugi. Sinna oli Pallasest mõnikümmend sammu, seal oli ka päris korralik pianiino ja ruumi tantsimiseks. Elmar Kits oli ka alati kambas olnud, teistest rohkem joonud ja rohkem purju jäänud. Võtnud siis suure kondiga noortel daamid – Kaja Kärneril ja Vaavi Mossil (Valve Janovil) – ümbert kinni ja nutnud. Purju jäid lõpuks teisedki, viin oli ju kuradima kange. Kuidas seda *Wehrmacht*'i laost toomas käidi, teab rääkida Lembit Saarts. Räägib ka, mõnuga.

Miks see kõik mulle meelde on jäänud? Ei teagi ... üks poisikesele olid sõjajutud põnevad, hiljem ehk lood tudengielust. Ning püssid ja paljad modellid ... noh, siin oleks võib-olla

Freudil sõna sekka öelda. Aga olen ka tahtnud teada, milline on minu sügavat veendumust mööda eesti maalikunsti kõige ilusama, täiuslikuma ja rafineerituma perioodi taust.

Mina näen tookordset kunstile pühendumist nii: pärast Stalingradi sai tasapisi selgeks, mis edasi saab. Seda ei öeldud ehk otsesui veel välja, aga tundus, et euroopaliku kultuuri aeg Eestis saab paratamatult otsa ... võib-olla saab üldse kõik otsa. Sinna polnud midagi teha, suure kurjuse vastu aitas vaid põgenemine kunsti. Õnneks ei olnud Saksa võimudel vähimatki tahet kunsti kuidagi suunata. Riiasst kogu *Ostgebiet* i kultuuri juhtinud piirkonnakomissar Karl Walter, natsipartei liige, ent prantsuse maalikunsti andunud austaja, oli 1942. aasta algupoolel Tartus Arnold Matteuse käest Pallase arenguloost ülevaate saanud ning jäi ka edaspidi kindlaks seljataguseks, kellele sakslastega asju ajades viidata. Riias ja Berliinis oli Pallas muide registreeritud mitte Pallase, vaid HKBK – *Höhere Kurse der Bildenden Kunst* – all.

Nii oli Saksa okupatsiooni aeg eesti maalikunsti arengu krooniks. Aega oli vähe ... kogu iluigatsus pidi kiiresti lõuendile saama. Enne mida? Surma? – tõenäoliselt just surma.

Vabbe, kes polnud kolmekümnendatel mitte ühelgi näitusel esinenud, pani nüüd äkki välja kümme tööd korruga. Ja järgmisel näitusel veel mõned – ja siis veel. Õlimaale, guašše ja akvarelle kahekordsel siidpaberil. Neist pole säilinud ühtegi. Vabbe ateljee Aia ja Vaksali tänava nurgal põles maha. Kõks nimetab ühes artiklis (Mana 4/1962) Vabbe kõige huvitavamaks tööks üldse 1942. aastal maalitud „Protsessiooni Hispaanias“, mis hävis koos Veronika Keerdoja kunstikoguga. Keegi teine pole sellest kunagi rääkinud. Pole ju näinudki. (Mina kujutan seda pilti – ühe paberile maalitud eel- või järeltöö põhjal – siiski vist pisut ette.)

Põles ka Vardi ateljee koos kogu nelja aasta loominguga. Vardi oli hiljem öelnud, et nii kurb ja tühi tunne oli, nagu oleks perekond maha lastud (Heldur Viirese suulistest mälestustest).

Kõksi ateljee jäi imekombel alles, Kitse oma ka. Nende õrn ja närviline jumalagajätt Euroopa kultuuriga on meil aeg-ajalt silme ees. Kummaliselt nukker ja ilus. Mõtlen Kitse õlipilti „Pealelõunal“ 1944. aastast ning sellega pisut sarnanevat Kõksi maali kahe lamamistooliga. Või Kitse pilte Tartu varemestest või Kõksi pargistseene. Ka need jätavad jumalaga.

Aleksander Raid, filoloog, mitme pallaslase hea sõber, kel ka sõja ajal vahel Pallasesse asja oli, mängis mulle seitsmekümnendate lõpus vahel klaverit. Tema Chopin kõlas teisiti kui tollal üldiselt tavaks oli, see polnud mitte õliselt tundlev, vaid külm. Äärmiselt pessimistlik ja samas kõigest hingest ilu ihalev. Usun, et Hermann Hesse kuulis Chopinis just samu nüansse, kui ta kirjutas luuletuse, millega artikli lõpetan. Tõlkisin selle just siia, kui tõlge pisut vanamoodne tundub, siis on süüdi aeg, millesse jälle kord jäägitult sisse elasin.

Chopin, Suur valss

Täis küünlavalgust avar ruum
ja rõõmsat lärmi, epolette;
käes kihisevat veini klaas
ning veri valsikeerust kuum.
Nüüd tantsima! kõik tulgu ette,
kel silmad häbelikult maas –
nüüd pole õigust olla vakka!

Mu hobu hirnub eemal akna takka...

Õö mähib pimedusse kase...
suurtükimütsatusi kaugelt
toob tuul. On jäänud tund
meil tantsida – veel kanda lase
end valsist, kallim, uni laugelt! –
Aeg täis saab, ümber hällib und
torm. On see õö mu viimne ase?
Võib-olla surivoodi, viimne säng?...
Silm rüüpab ilu veel, veel kõlab mäng,
noor kaunis elu hoovab musse veel,
meel imeb enesesse rõõsa palge.
Pea aeg saab ümber aga – surm on teel.
Üksainus tants veel! – veel on küünlavalge
saal. Peagi kustub leek ning õudu
toob pimedus – veel muusikal on jõudu,
üksainus tiir!... Mõök helahtab ning lakka

lööb kaelalt tuulde ratsu akna takka.

Aasta 1943, jõulupidu Pallasel,

vasakult: Johannes Võerahansu, okupatsiooniametniku abikaasa, Louis Pavel ja Hilda Üprus.